

A HOLT MUNKA MINT A SZEMÉLYI JÖVEDELEM ELOSZTÁSI POLITIKÁJÁNAK TÉNYEZŐJE

A holt munka társadalmi-gazdasági jellegével kapcsolatos marxi állásfoglalások elemzése

A tőkés termelési mód törvényszerűségeit elemezve Marx A tőke című művében kimerítő magyarázatot adott számos társadalmi és gazdasági kategóriára.

A holt munka egyike a legfontosabb társadalmi-gazdasági kategóriáknak, amely minden árutermelő társadalomban jelen van. A holt munka elméleti és gyakorlati elemzésében Marxnak a gazdasági elemzési módszeréből indulunk ki.

A munkafolyamat nézőpontjából a holt munka értéknagysága a közvetlen termelők konkrét, hasznos munkája által vivődik át, illetve tartódik fenn a termékekben. E nézőpont szerint a közvetlen termelők aktív tényezői a termelési folyamatnak, a termelési eszközök pedig passzív szerepet töltenek be. Ha ezt a problémát a tőkés termelési módnak megfelelő társadalmi viszonyok oldaláról közelítjük meg, a holt munka a munkafolyamat aktív tényezőjeként jelenik meg. Marx erről a következőket mondja: „a múltbeli munka termékei csak addig uralkodnak az eleven többletmunka felett, amíg fennáll a tőkeviszony, az a meghatározott társadalmi viszony, amelyben a múltbeli munka önállóan, leigázó módon kerül szembe az eleven munkával”¹

A kapitalizmusban az értéktöbblet egy része elidegenedik, a felhalmozási alapok által a holt munka tőke formájában összpontosul a termelési eszközök tulajdonosai kezében. Így a munkás, mint a termelési folyamat személyi tényezője, saját maga teremti meg a feltételeket, hogy kizsákmányolt legyen. Marx ezt mondja: „A tőke a termelési folyamaton belül a munka, azaz a ténykedő munkes, vagyis maga a munkás fölötti parancsnoklásá fejlődött.”² Marx továbbá ezt mondja: „Ha a termelési folyamatot a munkafolyamat nézőpontjából vesszük szemügyre, akkor a munkás a termelési

eszközökhöz nem mint tőkéhez, hanem mint célszerű termelő tevékenységének puszta eszközeihez és anyagához viszonylik. A cserzőműhelyben például a bőröket puszta munkatárgyként kezeli. Nem a tőkés bőrt cserzi. Más a helyzet, mihelyt a termelési folyamatot az értékesítési folyamat nézőpontjából vesszük szemügyre. A termelési eszközök azonnal idegen munka felzívásának eszközeivé változnak át. Már nem a munkás alkalmazza a termelési eszközöket, hanem a termelési eszközök alkalmazzák a munkást.³

Ha a problémát szocialista társadalmi viszonyok nézőpontjából közelítjük meg, a munkafolyamat az élő és a holt munka szabad viszonyát csakis a társult termelők által fejezheti ki, amikor a termelők a természethez való viszonyukat ésszerűen kialakították, a természetet saját közös ellenőrzésük alá vetették, meggátolva ezáltal, hogy a természet uralkodjék felettük. A munkások szabadsága akkor kezdődik, amikor a munkások nem maradnak érdektelenek saját munkájuk eredményei iránt. A tőkés termelési mód ellentmondásainak egyik megjelenési formája éppen a munkásosztály érdektelensége, közömbössége saját munkája eredményei iránt. „... a tőkeviszony valóban elrejtja a benső összefüggést a mögé a teljes közömbösség, külsőlegesség és elidegenülés mögé, amelybe a munkást saját munkája megvalósításának feltételeivel szemben juttatja.”⁴

Marx részletesen elemezte az élő és a holt munka viszonyát, szerinte nem megoldhatatlan probléma e viszony rendezése. A szocialista tervszerű termelésben kiküszöbölhető ez az ellentmondásos viszony, miszerint az élő munka alárendelt helyzetben van a holt munkával szemben. Az öngazgatású szocialista társadalom lehetőséget teremt, hogy az élő munka ellenőrizhesse a társadalmi tulajdonban levő termelési eszközökben felhalmozódott holt munka körforgását.

A holt munka nem csak a jövedelem, valamint a személyi jövedelem létrehozása és elosztása szempontjából érdekes kategória! Olyan kategória ez, amely mélyen érinti az alapvető társadalmi viszonyokat.

A tőke felhalmozása növeli a társadalom anyagi bázisát és ezzel lehetőséget teremt a tőkés termelési mód alapvető ellentmondásainak megszüntetésére, többek között így rendeződhet a holt és az élő munka viszonya is. A munkásosztály tudatában van társadalmi szerepének és erejének. Ennél a pontnál kezdődik a munkások szabadsága, amelyről Marx is beszél.

A holt munka a szocializmus adminisztratív időszakában

Hazánkban a második világháború utáni fejlődési időszakban a holt munkának mindig volt bizonyos társadalmi-gazdasági tartalma.

Az 1945—1950-es időszakban megtettük az első lépést a termelési eszközök társadalmiasítása felé. A gazdasági rendszer és a gazdaságpolitika

intézkedései által (jövedelemelkobzás, a termelési eszközök társadalmosítása, mezőgazdasági reform) erős állami szektor alakult ki, amely már 1946-ban igen erős hatást gyakorolt a gazdasági folyamatokra. Az állami szektor erősödése az ország felhalmozási képességének növelését eredményezi. Növekszik a termelés, és a fogyasztás növekedési üteme is gyorsabb. A gazdasági rendszer és a gazdaságpolitika ezen intézkedései valójában egyik formája a holt munka társadalmosításának.

A holt munka feletti rendelkezés és döntéshozatal intézményes jellegű. Természetesen itt nem a termelési eszközöknek (holt munka) a közvetlen termelőktől való elidegenítéséről van szó, mint ahogy azt a tőkés termelési módban láttuk, hanem a közvetlen termelők és a termelési eszközök közötti közvetett viszonyról. A termelési eszközök valójában a holt munka megtestesítői és a közvetlen termelők munkájának eredményei. Ilyen körülmények között a jövedelem és a személyi jövedelem megvalósítása és elosztása is sajátos rendszert képez. A munkásosztály különös társadalmi-gazdasági helyzetbe kerül. Dr. Jakov Sirotković szerint a személyi jövedelem elosztása a véletlenszerű árviszonyokon alapult, nem pedig a munka eredményein. Ilyen gazdálkodási feltételek mellett a szocialista társadalom bürokratikus elferdülése fenyeget. Ebben az esetben még mindig beszélhetünk a holt munkának a munkásosztálytól való bizonyos fajta elidegenítéséről. Ez az elidegenülés abból áll, hogy nem a munkásosztály hanem az állam egy bizonyos gépezete dönt a jövedelem elosztásáról.

A holt munka a szocializmus öngazgatási időszakában

Ebben a fejezetben a holt munka (amortizáció + anyagi költségek) és a nemzeti jövedelem (élő munka) részarányát vizsgáljuk a társadalmi bruttó össztermékben. Jugoszlávia társadalmi bruttó össztermékét az egyes vállalatok termékeinek eladási árban kifejezett értéke alkotja.

A társadalmi bruttó össztermék értékösszetételét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a holt munka jelentős részét képezi a társadalmi bruttó összterméknek (1. hisztogram, 1. táblázat). A holt munka részaránya a társadalmi bruttó össztermékben 1963-ban 51,24%, 1972-ben pedig 51,13%. A holt munka növekedésének ütemét szemlélteti a következő adat: 1972-ben a holt munka körülbelül ötször nagyobb mint 1963-ban.

1950-ben hazánkban megalakultak az első munkástanácsok a gazdasági munkaszervezetekben, ezzel pedig kezdetét vette a szabad emberek társulási folyamata. Az 1953-as alkotmányos törvény értelmében az állami tulajdon társadalmi tulajdonná változik. A felhalmozás és az alapok időszakában, 1953 és 1958 között a termelést teljes mértékben központi tervek szerint irányították. Ezáltal a bővített újatermelés is az állam

monopóliuma volt. Az állam a gazdasági szervezetek munkafeladatait tervezet által határozta meg, ezzel párhuzamosan az állam biztosította a tervezet megvalósításához szükséges feltételeket is. Mindez azonban ahhoz vezet, hogy a munkások közömbösek a gazdálkodás gazdaságossága és jövedelmezősége iránt. Ez pedig a szocialista társadalmi viszonyok különleges problémáját jelenti. A tulajdonjog ilyen megnyilvánulása, miszerint a termelési eszközök államtulajdonra képeznek, valójában sajátos történelmi feltételek eredménye, amely feltételek között fejlődött a jugoszláv gazdaság közvetlenül a háború utáni időszakban. A gazdálkodás ilyen jellegű rendszere nem változatlan. A jugoszláv szocializmus fejlődése sohasem az örökérvényűség felé irányult, nem tűzte ki célul a holt munka állami tulajdonban való további fenntartását.

Amikor a közvetlen termelők olyan társadalmi-gazdasági helyzetben vannak, hogy tőlük a holt munkával való rendelkezésjog és döntésjog elidegenedik, szemben találjuk magunkat a tőkeviszony-formával. A tőkeviszony abból ered, hogy a munkásosztály sajátos helyzetbe kerül a munkafolyamat anyagi és értékbeli eredményeivel szemben.

A munkásoknak a holt munkához való viszonya a szocialista társadalmi viszonyok kiépítését és elmélyítését kell hogy biztosítsa. Ez pedig a következő feltételek mellett valósítható meg:

1) A munkásosztálynak kell igazgatnia a holt munka mozgásait és neki is kell döntenie a holt munka mozgásairól és lokációjáról.

2) A munkásosztálynak kell döntenie a jövedelem elosztásának feltételeiről.

Mindez végül is az öngazgatású szocialista társadalmi viszonyok sokoldalú és alaposabb kiszélesedéséhez vezet társadalmi tevékenységünk minden területén.

A gazdaságpolitika és a gazdasági rendszer irányvonalai 1965 óta még intenzívebben állnak az új öngazgató-szocialista társadalmi viszonyok kiépítésének és elmélyítésének szolgálatában.

Az 1965. évi gazdasági reform alapvető célja, hogy a bővített újratermelés megszűnjön állami monopólium lenni, hogy a bővített újratermelés a társult termelők hatáskörébe kerüljön. Ez az új öngazgatási forma előfeltétele az árutermelésnek és a piactulajdonlásnak.

Az alkotmánymódosítások, a JKSZ dokumentumai, valamint az öngazgatók II. kongresszusa bebizonyította, hogy a problémák elvben meg vannak oldva, miszerint a társult termelők döntenek a jövedelem elosztásáról az öngazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások alapján.

Elengedhetetlenül szükséges, hogy a személyi jövedelem elosztása ne csak az élő munka alapján történjen, hanem hogy a holt munka is mérvadó legyen. Az alkotmánymódosítások világosan kimondják, hogy a holt munka jelentős kategória az öngazgatási társadalmi viszonyok között, valamint a közvetlen termelők fontos anyagi és szociális bázisát képezi.

A JKSZ X. kongresszusának platformja leszögezi, hogy a munkásnak a holt munkához való joga semmiképpen sem jelenti a magántulajdon-visszonyok visszaállítását, ez a jog a munka eredményein alapul. A holt munka feletti munkásönigazgatás serkentőleg hat a termelési eszközökkel való gazdálkodás gazdaságosságára és jövedelmezőségére.

Mindemellett, hogy megvalósítjuk a holt munka feletti önigazgatást és azt mércéül használjuk a személyi jövedelem elosztási politikájában, a szolidaritás elvét nem szabad szem elől téveszteni. A szolidaritást azonban ebben az esetben nem úgy kell felfogni, mint a gazdaság egyes személyei közötti kölcsönös segélynyújtást. A szolidaritásnak a gazdasági viszonyok egységes rendszerének egy részét kell képeznie, így az hozzájárul a már megvalósított önigazgatási szocialista viszonyok fejlődési ütemének fokozásához.

Edvard Kardelj elvtárs szerint a szolidaritás elvének át kell járnia a nyugdíjaztatási rendszert is. Úgy, hogy a nyugdíj ne csak a személyi jövedelem alapján „megvásárolt érték” legyen! A nyugdíjaztatási rendszernek a holt munka eredményein kell alapulnia.

A munkások és a jövedelem társulása serkentően hasson a munkásra és a társult munka alapszervezetére, az így megvalósított eredményeknek mércéül kell szolgálniuk a személyi jövedelemnek munka szerint történő elosztásában.

A szociális biztonság egyik alapfeltétele a holt munka is, hiszen a munkás életfeltételei nemcsak az élő munkától függnék, hanem attól is, hogy a munkás milyen mértékben járul hozzá munkaszervezetének, valamint az egész társadalom termelési viszonyainak fejlesztéséhez.

A bérvizonyok kiküszöbölése is a munkás és az ő holt munkája közötti anyagi kapcsolat felállításának az eredménye. A munkás jövőjének biztonságát nemcsak az élő munkájában kell hogy lássa, hanem a munka termelőerejének, saját munkaszervezete és az egész nemzetgazdaság távlati fejlődésében kell megtalálja szociális biztonságát.

Jugoszlávia önigazgatóinak II. kongresszusa világosan kiemeli, hogy a munka szerinti elosztás úgy valósul meg, hogy a munka megvalósított eredményei a piacon az élő és holt munka szerint realizálódnak.

A XXI. és XXII. alkotmányfüggelékek hangsúlyozzák, hogy azok az önigazgatási megegyezések és társadalmi megállapodások, amelyek a jövedelem megszerzésében és elosztásában nem veszik figyelembe a holt munkát, nem szavatolhatják a munkások anyagi biztonságát, hiszen a munkások nem ellenőrizhetik a holt munkát. Mindezen megbeszéléseknek a társult termelők érdekeit, céljait kell kifejezniük.

Mindezek alapján arra a következtetésre jutunk, hogy a személyi jövedelem meghatározásának és elosztásának a holt munka alapján kell történnie, hiszen csak így lehet a fennálló problémákat teljes egészében meg-

oldani. Mennyiségileg kell meghatározni, hogy az egyes dolgozók milyen mértékben járultak hozzá a munkaszervezet, illetve a nemzetgazdaság fejlődéséhez.

A gyakorlatban a munkaszervezetekben (gazdaságiakban és nem gazdasági jellegűekben) a társadalmi elosztás különböző módon történik attól függően, hogy a személyi jövedelmet a holt munka alapján hogyan határozzák meg. Leggyakrabban a holt munka szerinti jövedelmezés a szolgálati évek, munkatapasztalat, munkaviszony folytonossága stb. alapján történik. Legtöbb munkaszervezetben a szolgálati éveket veszik alapul a holt munka alapján történő jövedelemelosztásban. Még itt is vannak azonban különbségek az egyes munkaszervezetek között. Némi-lyikben például a foglalkoztatottak életkori összetételét veszik alapul, máshol pedig a munkaszervezet munkatermelékenységének színvonalát stb.

A munkás foglalkoztatása idején jövedelmének egy részét a bővített újratermelésbe, a munkaszervezet, valamint a gazdasági ágazat és a nemzetgazdaság munkatermelékenységének fejlesztésébe fekteti be, ezért szükséges, hogy ezt a folyamatos befektetést a holt munka alapján (pl. a szolgálati évek elszámolása szerint) javadalmazzák. Azonban a szolgálati évek száma önmagában véve nem pontos mutatója, hogy a munkás milyen mértékben járul hozzá a munka termelékenységének növeléséhez. Fontos hangsúlyozni, hogy a munkás anyagi helyzete egyre jobban függ a társadalmi munka termelékenységétől.

Ezt a problémát csakis szisztematikus módszerrel lehet megoldani. A nemzetgazdaság nézőpontjából kell megközelíteni, hiszen a nemzetgazdaság egysége egésze a társult munkásoknak.

A munkásoknak és a holt munka viszonya az alkotmányfüggelékben új megvilágítást kapott. Ezt a viszonyt úgy kell tekinteni, mint az öngazgatású szocialista termelési viszonyok továbbfejlesztésének alapkövét. A munkások és a holt munka közötti viszony rendezése nem lehet átmeneti, rövidtávlatú megoldás. Ezt a problémát szisztematikusán távlati tervekben kell megoldani, hiszen ez a probléma hatást gyakorol a társadalmi-gazdasági viszonyok további alakulására, különösen érezteti hatását a társadalmi tulajdon további alakulásában. A probléma megoldása abban áll, hogy felszámoljuk a holt munka elidegenítését a munkás-öngazgatástól. Edvard Kardelj elvtárs szavaival élve: meg kell akadályozni, hogy a társadalmi felhalmozás legnagyobb része a bővített újratermelés területén kicsússzon a közvetlen munkásellenőrzés alól.

Társadalmunk további fejlődésének biztosítása érdekében elsődleges fontosságú a munkások és a holt munka közötti viszony rendezése. E probléma megoldásával elérhetjük, hogy az öngazgatási alapokon történő munkatársítás a legszélesebb méreteket öltse.

1. Táblázat

AZ AMORTIZÁCIÓ, AZ ANYAGI KÖLTSÉGEK ÉS A NEMZETI JÖVEDELEM ARÁNYA A JSZSZK ÉS A FONTOS
GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEK TÁRSADALMI ÖSSZTERMÉKÉHEZ VISZONYÍTVA

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
<i>Nemzetgazdaság összesen</i>											
Amortizáció + anyagi költségek	55,04	55,04	55,36	55,31	53,27	52,09	52,22	54,23	54,11	52,85	54,71
Nemzeti jövedelem	44,96	44,64	44,63	44,70	46,72	47,91	47,72	45,77	45,85	44,42	45,29
Társadalmi bruttó-össztermék	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>Ipar</i>											
Amortizáció – anyagi költségek	61,11	61,87	62,40	62,59	59,63	59,58	62,32	65,23	64,27	65,53	64,99
Nemzeti jövedelem	38,89	38,13	37,60	37,41	40,37	40,42	37,68	34,77	35,73	34,47	35,01
Társadalmi bruttó-össztermék	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>Mezőgazdaság</i>											
Amortizáció + anyagi költségek	41,09	43,92	44,48	45,37	46,34	45,82	43,90	46,36	48,22	48,73	49,35
Nemzeti jövedelem	58,91	56,08	55,52	55,63	53,66	54,18	56,10	53,64	51,78	51,27	50,65
Társadalmi bruttó-össztermék	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
<i>Kereskedelem</i>											
Amortizáció + anyagi költségek	38,89	37,32	36,92	36,66	34,41	31,46	29,87	30,20	28,87	31,12	29,40
Nemzeti jövedelem	61,10	62,68	63,08	63,34	65,69	68,54	70,13	69,80	71,13	68,85	70,70
Társadalmi bruttó-össztermék	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: Jugoszlávia 1971-es statisztikai évkönyve, 101. old.

Jegyzetek

- 1 Marx: A tőke, III. kötet, 395. old. Budapest, 1961, Kossuth Kiadó
- 2 Marx: A tőke, I. kötet, 290. old. Budapest, 1967, Kossuth Kiadó
- 3 Marx: A tőke, I. kötet, 291. old. Budapest, 1967, Kossuth Kiadó
- 4 Marx: A tőke, III. kötet, 104. old. Budapest, 1961. Kossuth Kiadó

Rezime

Minuli rad kao faktor politike raspodele ličnih dohodaka

Analizirajući karakteristike minulog rada kao faktora politike raspodele ličnih dohodaka, ovaj rad polazi od marksovih stavova vezanih za društveno ekonomsku suštinu minulog rada. Prateći naš društveno-ekonomski razvoj, u tekstu su posebno obrađeni najvažniji momenti minulog rada u administrativnom periodu izgradnje socijalizma kao i karakteristike minulog rada u samoupravnom periodu izgradnje socijalizma u našoj zemlji, sve do donošenje novog Ustava.

Резюме

Мертвый труд как фактор политики распределения личных доходов

Анализируя мертвый труд как фактор распределения личных доходов, мы в нашей статье исходим из тезисов Маркса об общественно экономической сущности мертвого труда.

Следя за нашим общественно экономическим развитием наша статья с большим вниманием разрабатывает важнейшие моменты и характеристику мертвого труда как в административном периоде, так и в периоде самоуправительного строения социализма до выношения новой конституции.